

Opetus- ja kulttuuriministeriö

LAUSUNTO

Helsinki 22.1.2020

Viite: VN/1972/2020

Asia: Koulutuspoliittinen selonteko

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveystieteellinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on 234 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäseninä 75 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Liitteenä SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n lausunto yllä mainitusta asiasta.

Lisätietoja: erityisasiantuntija Alekski Kalenius, aleksi.kalenius@soste.fi, 040 574 1618

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas

pääsihteeri

SOSTE

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry
SOSTE Finlands social och hälsa rf
SOSTE Finnish Society for Social and Health

www.soste.fi

Lausunto

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry pyydettyinä kunnioittavasti lausuu seuraavaa:

Yleiset selontekoa koskevat kommentit

Kommentit lukuun 2. Visio/tavoitetila – koulutus ja tutkimus kohti 2040-lukua

SOSTE katsoo, että koulutuspoliittisen selonteon keskeiset tavoitteet koskevat yhtäältä koulutus- ja osaamistason nostoa sekä toisaalta yhteiskunnallisen yhdenvertaisuuden toteutumista koulutuksessa ja koulutuksen avulla. Molempien tavoitteiden osalta selonteko on tavoitteenasettelultaan oikean suuntainen, mutta vaatisi vielä asetettavien tavoitteiden pitkäjänteisyyden ja tavoitteellisuuden korostamista. Huolimatta siitä, että visio kurottaa 2040-luvulle, numeerisesti määritellyt tavoitteet eivät katso jo edellisen hallituksen korkeakouluvisiossaan vuoteen 2030 asettamia koulutustasotavoitteita kauemmas.

Koulutustaso

Selonteko asettaa tavoitteeksi, että jokainen nuori suorittaa toisen asteen tutkinnon ja vähintään 50 % ikäluokasta korkea-asteen tutkinnon.

SOSTE pitää perusteltuna, että koko ikäluokan tulee saavuttaa toisen asteen tutkinto ja katsoo, että oppivelvollisuuden pidentyminen tulee auttamaan tavoitteen saavuttamisessa. SOSTE viittaa kuitenkin lausuntoonsa hallituksen esityksestä oppivelvollisuuden pidentämisestä ja toteaa, että oppivelvollisuuden päätyminen 18-vuotiaana tarkoittaa, että valtaosa ikäluokasta ei suorita toisen asteen tutkintoa oppivelvollisuuden puitteissa, mikä rajoittaa pidennyksen vaikuttavuutta. Uudistuksen vaikutuksia onkin seurattava tiiviisti ja tarvittaessa harkittava oppivelvollisuuden pidentämistä edelleen niin, että velvollisuus päättyisi pääosalla ikäluokasta toisen asteen tutkinnon suorittamiseen.

Korkea-asteen tutkinnon suorittavien osuuden osalta SOSTE katsoo, että selonteon tulisi asettaa konkreettisempia tavoitteita pidemmälle kuin korkeakouluvision tavoitevuoteen 2030. Nyt asetettu tavoitetila ”kohti 2040-lukua” on selonteossa sama kuin vuodelle 2030 aiemmin asetettu tavoite, mikä synnyttää kuvan, että tavoitteena ei olisi koulutustason nousun jatkuminen vuoden 2030 jälkeen. Selonteko tunnistaa myöhemmin, että ”pidemmällä aikavälillä on odotettavissa, että korkeakoulutettujen

tarve edelleen kasvaa”, mutta tietoisuus ei heijastu riittävällä tavalla tavoitteenasetteluun.

Vuoteen 2030 asetettu koulutustasotavoitekin on syytä ymmärtää kompromissina, joka huomioi työelämän ja yhteiskunnan tarpeiden rinnalla edellytykset koulutustason nopeaan nostamiseen. Jo nykyisten ennakointitietojen perusteella 2017-2035 avautuvista uusista työpaikoista 70 % vaatii korkea-asteen koulutusta ja poistuman korvaamiseksi avautuvista työpaikoista sitä vaatii 54 %. Näiden lukujen valossa on selvää, että jos 50 prosentin tavoittaminen vuoteen 2030 mennessä ei olisi niin haastavaa, ellei täysin mahdotonta, tavoite olisi ollut syytä asettaa nykyistä korkeammaksi.

Korkea-asteen koulutusta vaativien työpaikkojen osuus uusista työpaikoista viittaa siihen, että viimeistään vuonna 2040 tavoitteen tulisi olla, että 70 % nuorista aikuisista (25-34 v) on suorittanut korkea-asteen tutkinnon. Tämä olisi perusteltua paitsi jo 2030-luvulle ennakoitua työvoimatarpeen, myös kansainvälisen vertailun perusteella. On huomattava, että monet julkisen sektorin sosiaali- ja terveydenhuollon ammatit kärsivät krooniseksi tai lähes krooniseksi muodostuneesta osaajapulasta. Erityisesti lääkäri-, sairaanhoitaja- sekä sosiaalityöntekijäkoulutusta olisi tarpeen lisätä työvoimatarpeen täyttämiseksi. Vastaavasti varhaiskasvatuksen uudistus edellyttää, että lastentarhanopettajakoulutusta laajennetaan yhä. Lainkaan vähemmän tärkeää ei kuitenkaan ole laajentaa korkea-asteen koulutusta yksityisten sektorin pääosin työllistämällä koulutusaloilla, kuten kaupan alalla tai teknillistieteellisellä alalla.

SOSTE katsoo, että Suomen strategian tulee perustua korkean tuottavuuden ja työllisyysasteen yhdistelmään, mikä vaatii korkeaa osaamis- ja koulutustasoa. On syytä korostaa, että edellä esitetty tavoite ei ole laajemmassa tarkastelussa erityisen kunnianhimoinen tai nopea. Jos se asetettaisiin ja saavutettaisiin, korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden nuorten aikuisten osuus nousisi Suomessa 70 % tasolle yli neljännesvuosisata Etelä-Korean jälkeen.

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

SOSTE tervehtii ilolla yhteiskunnallisen tasa-arvon monien ulottuvuuksien näkymistä koulutuspoliittisessa selonteossa. Selonteko tunnistaa pääosin hyvin tasa-arvon eri ulottuvuudet niin koulutukseen pääsyssä ja siihen osallistumisessa kuin myös koulutuksen lopputuloksissa, kuten oppimistuloksissa.

SOSTE haluaa korostaa eriarvoisuuden monien ulottuvuuksien osin kasvavaa yhteen kietoutumista koulutuksen kentällä. Koulutuksellinen eriarvoisuus on kasvanut

Suomessa monella mittarilla 2000-luvun aikana. Tämä on tuonut voimakkaasti esille sen, kuinka kasvavat koulutusryhmien tai sosioekonomisten ryhmien väliset erot käytännössä näyttäytyvät mm. alueellisten erojen kasvuna, koska väestö on suurten kasvukeskusten ulkopuolella huomattavasti kasvukeskusten väestöä matalammin koulutettua. Tämä ulottuvuus näkyy yhä selonteossa riittämättömällä tavalla ja sitä olisi syytä vahvistaa. Käytännössä monet selonteossa esitetyt toimet, kuten oppilaitosrajat ylittävän yhteistyön lisääminen alueellisesti kattavan koulutustarjonnan turvaamiseksi, toimivat tapoina torjua samanaikaisesti niin alueellisia kuin sosiaalisiaakin eroja koulutukseen hakeutumisessa.

Eriarvoisuuden muotojen yhteen kietoutumisen korostaminen on keskeistä siksi, että suomalainen hyvinvointivaltio perustuu laajalti elinkaaren sisällä tapahtuviin tulonsiirtoihin, joilla resursseja siirretään parhaassa työiässä olevilta sekä lapsille ja nuorille että työiän jo ohittaneelle väestölle. Alueiden ikärakenteiden eriytyessä elinkaaren sisällä tapahtuvat tulon- ja resurssien siirrot näyttäytyvät politiikan käytännössä alueiden välisinä resurssien siirtoina. Tällöin pitkäaikainenkin resurssien kohdentamisen vääristymä voi olla poliittisesti vaikea kysymys. Tämä näkyy soteuudistuksessa selvästi siinä, että resursoinnin aiempaa voimakkaampi perustuminen palvelutarpeeseen tulee siirtämään resursseja pois Uudeltamaalta, jossa sotesektori on ollut poikkeuksellisen vahvasti resursoitu suhteessa väestön hoitoisuuteen. Koulutussektorilla, jonka menot ovat erittäin voimakkaasti ikäsidonnaisia, on syytä tunnistaa ikäsidonnaisten menojen ja alueiden väestörakenteen yhteisvaikutus, etteivät tarpeelliset panostukset muodostu poliittisesti kohtuuttoman vaikeiksi niiden edellyttämien alueiden välisten resurssiirtojen vuoksi.

Kommentit lukuun 3.1 Varhaiskasvatus sekä esi- ja perusopetus

SOSTE tukee tavoitteita varhaiskasvatuksen osallistumisasteen nostamiseksi. On kuitenkin syytä huomata, että mm. PISA-tulosten perusteella varhaiskasvatukseen osallistumisella on vain vähäinen vaikutus 15-vuotiaiden oppimistuloksiin, joten odotusten varhaiskasvatuksen osallistumisasteen noston vaikutuksista on pysyttävä kohtuullisina.

On hyvä, että selonteossa kuvataan laajasti niitä tekijöitä, jotka ovat yhteydessä oppilaiden välisiin eroihin mm. oppimistuloksissa. Niin luvussa 3.1 kuin eräissä muissakin kohdissa selontekoa muotoiluja olisi kuitenkin syytä tarkentaa niin, että kaikissa tapauksissa käy selvästi ilmi, tarkoitetaanko esim. selittämällä tilastollista yhteyttä vai kausaalista selittämistä. Esimerkiksi motivaation ja oppimistulosten

välinen yhteys ei selity vain sillä, että parempi motivaatio johtaa parempaan oppimiseen, vaan parempi opintomenestys myös parantaa motivaatiota. Eron tekeminen on olennaista, etteivät selonteon muutokset anna ymmärtää, että ongelmat olisi korjattavissa kunhan oppilailla vain olisi parempi asenne.

SOSTE yhtyy näkemykseen, että varhaiskasvatuksen sekä esi- että perusopetuksen lainsäädäntö on syytä uudistaa kokonaisuutena. Näiden lisäksi kokonaisuudistukseen tulisi ottaa mukaan myös toisen asteen koulutuksen lainsäädäntö sekä oppivelvollisuutta koskeva lainsäädäntö, koska oppivelvollisuuden pidennyksen myötä perustuslain 16 § mukainen perusopetus oppivelvollisuuskoulutuksen synonyyminä eroaa sisällöllisesti perusopetuslain tarkoittamasta perusopetuksesta.

SOSTE tukee lämpimästi esi- ja perusopetuksen sekä varhaiskasvatuksen rahoituksen uudistumista tarveperusteisemmäksi. Osaan tarveperusteisesta rahoituksesta viitataan selonteossa positiivisena erityiskohteluna. Tältä osin SOSTE toivoo terminologiaa selkeytettävän ja positiivisen erityiskohtelun/diskriminaation käsitteen poistamista selonteosta. Hoitoisuuden huomioiminen sotepalvelujen rahoittamisessa ei ole positiivista erityiskohtelua siksi, että enemmän hoitoa tarvitseville kohdentuu enemmän resursseja. Vastaavasti koulutuksessa ei ole positiivista erityiskohtelua kohdentaa enemmän resursseja niille oppilaitoksille, joiden oppilaat tarvitsevat oppilaitokselta enemmän opetusta ja tukea.

SOSTE korostaa myös terveyden lukutaidon ja aktiivisen toimijuuden tukemisen ja vahvistamisen tärkeyttä kouluissa. Niiden merkitystä kasvattavat yhteiskunnallinen ja globaali tilanne sekä koulun keskeinen rooli hyvinvoinnin ja terveyden edistäjänä sekä toimijana osana ympäröivää yhteiskuntaa. Tarttumattomat taudit, mukaan lukien mielenterveysongelmat, uhkaavat terveys- ja hyvinvointijärjestelmän tulevaisuutta ja taloutta. Kouluissa varhaiskasvatuksesta alkaen on mahdollisuus osaltaan ehkäistä tarttumattomien tautien yleistymistä. Lasten ja nuorten terveyden lukutaidon edistäminen on välttämätöntä kestäväen kehityksen, yhteiskunnan kasvun ja yksilöiden terveyden kehityksen kannalta koko elämän ajan. Terveyden lukutaidon ja terveysosaamisen edistämiseen on panostettava kouluissa jo varhaisesta vaiheesta lähtien.

Ympäristö, terveys ja ilmasto liittyvät läheisesti toisiinsa eikä niitä voi tarkastella toisistaan eristyksissä. Ilmastonmuutos on käsillä ja se aiheuttaa huolta lapsissa ja nuorissa. Ilmasto- ja ympäristöongelmat vaikuttavat terveyteen ja terveysvalinnat ja -toimet vaikuttavat ilmastoon ja ympäristöön. Luontosuhde ja siihen liittyvä ympäristökasvatus lapsuudesta lähtien edistää ympäristöstä ja ympäristössä oppimista ja huolehtimista sekä edistää terveyttä ja hyvinvointia. Hyvä luontosuhde ja kokemus

luonnon hyvinvointia tuottavasta vaikutuksesta myötävaikuttaa toiminaan ympäristön ja ekologisen kestävyyspuolesta.

Kommentit lukuun 3.2 Toinen aste

Väestörakenteen muutos ja nuorisoiäluokkien tuleva pieneneminen asettavat haasteen erityisesti toisen asteen koulutukselle.

Tutkimus kertoo, että toisen asteen koulutuksen alueellinen saavutettavuus vaikuttaa erityisesti matalasti koulutusta taustasta tulevien koulutukseen hakeutumiseen ja tulevaan koulutustasoon (Virtanen & Riukula 2021), mikä korostaa tarvetta rakenteellisiin toimiin, joilla toisen asteen koulutus voidaan turvata ohenevan väestöpohjan alueilla. Kuten sosiaali- ja terveyssektorilla, myös koulutuksessa on tarpeen hakea samanaikaisesti sekä leveämpiä hartioita palvelujen järjestämiseen että riittävän tiheää palveluverkkoa. Toisen asteen koulutuksessa palveluverkon kattavuuden turvaamiseksi vaaditaan rakenteita, joilla perus- ja toisen asteen koulutuksen sekä aikuiskoulutuksen järjestämisessä voidaan hyödyntää yhteisiä tiloja ja henkilökuntaa ja siten turvata tiheä palveluverkko.

SOSTE tervehtii myös ilolla selontekoon sisältyvää yksilöllisen joustavuuden sekä vahvojen yleisten valmiuksien ja taitojen painottamista. Luonnos tunnistaa hyvin jatkuvan ja elinikäisen oppimisen kasvavan merkityksen ja sen nuorisovaiheen koulutukselle asettamat vaatimukset. Kestävä työssä tapahtuva oppiminen edellyttää riittävän vahvoja perustaitoja, ml. lukutaito, matemaattiset taidot sekä oppimaan oppimisen taidot. Tältä osin erityistä kehittämistä vaaditaan toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa, jossa yleissivistävien sisältöjen ja yhteisten tutkinnon osien painotus on ollut vähäinen ja arviointitiedot ovat kertoneet esimerkiksi matematiikan osaamisen jopa heikkenevän opintojen aikana. Siltä osin kuin liian heikot perustaidot johtavat informaalin oppimisen vaikeutumiseen, ne paitsi heikentävät yksilöiden asemaa työmarkkinoilla, myös kasvattavat tarvetta moninkertaiselle koulutukselle. Selonteko voisi nyt tehtyä selvemmin asettaa tavoitteeksi paitsi sen, että jokainen nuori suorittaa toisen asteen tutkinnon, myös sen, että jokainen nuori suorittaa ammatillisesti eriytyneen tutkinnon, joka turvaa yksilön edellytykset oman osaamisensa jatkuvaan kehittämiseen työssä sekä elinikäiseen informaaliin oppimiseen.

On myös tärkeää, että koulutusjärjestelmä sallii nykyistä joustavammin erilaisten osaamisyhdistelmien saavuttamisen, jotta yksilö-, oppilaitos- ja aluetasolla voidaan nopeasti ja joustavasti vastata työmarkkinoiden ja yhteiskunnan muuttuviin

osaamistarpeisiin ja niiden alueellisiin ja paikallisiin eroihin. Ammatillisen koulutuksen reformi on helpottanut tutkinnon osien joustavaa yhdistelemistä, mutta ammatillisen koulutuksen ja lukiokoulutuksen opintojen joustava yhdisteleminen on toistaiseksi ollut vaikeaa suuressa osassa maata. SOSTE pitää tärkeänä, että aivan kuten ammatillisessa koulutuksessa eri tutkintojen osien joustava yhdisteleminen ei voi tarkoittaa esimerkiksi sotealan tutkintojen sisällöllisistä vaatimuksista joustamista, myöskään toisen asteen sektorirajat ylittävä opintojen yhdisteleminen ei tarkoita ammatillisten tutkintojen tuottamasta ammatillisesta osaamisesta tai ylioppilastutkinnon tuottamasta yleissivistyksestä tinkimistä. Näiden reunaehtojen puitteissa sääntelyä on kuitenkin kehitettävä mahdollistamaan suuntaan ja rahoitusta kannustavaksi siten, että nuorille taataan koko maassa yhtäläiset mahdollisuudet erilaisten osaamiskokonaisuuksien yhdistämiseen.

Kommentit lukuun 3.3 Korkeakoulut

Koulutuspoliittiseen selontekoon sisältyvän koulutustasonnostotavoitteen saavuttamisessa korkeakouluilla on keskeinen rooli. Asetettavan tavoitteen osalta viittaamme kommentteihimme lukuun 2.

Käytettävien toimenpiteiden osalta selonteko tunnistaa onnistuneesti aloituspaikkojen lisäämisen keskeisen merkityksen korkeakoulutuksesta valmistuneiden määrän kasvattamisen välineenä. Tältä osin olisi kuitenkin tärkeää, että selonteko ei antaisi edes välillisesti ymmärtää, että tarve aloituspaikkojen lisäämiseen tulee päättymään vuonna 2030. Aloituspaikkalisäysten merkitystä kasvattaa se, että vuoteen 2030 asetettua koulutustasotavoitetta ei tähän mennessä päätetyillä koulutustarjonnan muutoksilla tulla saavuttamaan.

Korkeakoulutuksen kansainvälistymistavoite on tärkeä paitsi koulutuksen laadun, myös suomalaisten työmarkkinoiden osaamistarpeiden tyydyttämisen kannalta. Selonteon tulisi kuitenkin nyt tehtyä selvemmin tunnistaa, että ulkomaalaisten opiskelijoiden osuuden kasvattaminen lisää tarvetta aloituspaikka- ja opiskelijamäärien kasvattamiselle. Vaikka Suomeen työllistyvien ulkomaalaisten opiskelijoiden osuutta voitaisiinkin nykyisestä, kansainvälisesti hyvästä, tasosta nostaakin, Suomeen työllistyvien osuus jää ulkomaalaisten joukossa käytännössä väistämättä matalammaksi kuin suomalaisten opiskelijoiden joukossa. Tästä seuraa, että ulkomaalaisten opiskelijoiden osuuden kasvaessa aloituspaikkamäärän pitää kasvaa, jotta suomalaisten työmarkkinoiden käytettäväksi jäävien korkeasti koulutettujen määrä ei laskisi.

SOSTE pitää suunnitelmia korkeakoulutuksen saavutettavuuden parantamiseksi erittäin tärkeinä. Koulutusjärjestelmällä on keskeinen merkitys mahdollisuuksien tasa-arvon sekä yhteiskunnallisen yhdenvertaisuuden toteutumiselle. Toistaiseksi tämä näkökulma on vaikuttanut liian vähän siihen, millä tavoin opiskelijat korkeakoulutukseen valitaan. Oikeudenmukaisuuden toteutumiseksi ja lahjakuusreservien mobilisoimiseksi koulutusjärjestelmän tulee kaikilla asteilla pyrkiä varmistamaan, että oppilaiden tai opiskelijoiden tausta ei ennusta koulutukseen osallistumista tai siitä suoriutumista. Tällöin on tärkeää, että koulutusjärjestelmässä vähennetään polkuriippuvuuksia, joissa taustaan liittyvät vaikeudet opinnoissa johtavat putoamiseen myöhemmiltä koulutusasteilta myös silloin, kun koulutusjärjestelmä voisi riittävin tukitoimin mahdollistaa opintojen jatkamisen seuraavalla asteella.

Kommentit lukuun 3.6 Jatkuva oppiminen – työuran aikainen oppiminen

Jatkuvan oppimisen osalta selonteko korostaa tervetulleella tavalla muun kuin tutkintoon johtavan koulutuksen merkitystä aikuisten oppimiselle. Osin jatkuvan oppimisen linjausten vajavaisuuden takia näkökulma on vielä lausuntokierroksella olevassa luonnoksessa liian korostetusti koulutuskeskeinen ja muodolliseen koulutukseen painottuva.

Informaali oppiminen on keskeinen osa kaikkea oppimista, mutta erityisesti sen merkitys korostuu jatkuvassa ja elinikäisessä oppimisessa. Jatkuvan oppimisen uudistuksen linjauksista onkin syytä korostaa työpaikalla tapahtuvaa oppimista sekä julkisen vallan toimia, joilla työnantaja voitaisiin kannustaa työssä tapahtuvan oppimisen edistämiseen. On selvitettävä laajasti eri keinoja, joilla työnantajille olisi mahdollista ja kannattavaa tukea työntekijöiden osaamista ja työkykyä koko työuran ajan. Näillä keinoin työnantajat saadaan kantamaan nykyistä suurempaa yhteiskuntavastuuta mm. osatyökykyisen ja vammaisten henkilöiden työllistymisestä.

Kommentit lukuun 3.7 Opetus-, ohjaus- ja muu henkilöstä

Oppilaitosrajat ylittävän yhteistyön sekä aktiivisen yritys yhteistyön lisäksi kouluja tulisi kannustaa hyödyntämään koulun ulkopuolisten tahojen osaamista oppiainesisällöissä, eriarvoisuuden ehkäisyssä ja harrastustoiminnan tukemisessa koulupäivän aikana. Esimerkiksi järjestöillä on vahvaa asiantuntijuutta osaan oppiaineista sekä osaamista osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen tukemaan oppilaiden sekä opettajien osaamista sekä tukemaan henkilökunnan jaksamista.

Kommentit lukuun 3.9 Opintotuki

SOSTE korostaa, että opintotukea on ensisijaisesti arvioitava osana sosiaaliturvajärjestelmää. Osin historiallisista syistä opintotuki eroaa muusta sosiaaliturvasta siinä, että se perustuu osin lainaan. Selonteon mukaan valtiontalouden salliessa korotetaan opintorahaa, mikä vähentäisi opintotuen lainapainotteisuutta. Myös opintotuen tulo rajoja on syytä tarkastella suhteessa opintotuen tarkoitukseen sekä muihin sosiaaliturvaetuuksiin. Perinteisesti opintotuki on sallinut muita sosiaaliturvan muotoja korkeammat ansiot ja tulo rajojen korottaminen johtaisi tilanteen korostumiseen. Lainapainotteisuuden vähentämistä sekä opintotuen tulo rajoja on tarkasteltava osana sosiaaliturvan kokonaisuudistusta.

Opintotuki eroaa monista muista sosiaaliturvan muodoista siksi, että erityisesti korkeakouluopiskelijoilla pienituloisuus on väliaikainen tila ja tuen mahdollistama opiskelu johtaa keskimäärin huomattavasti kohonneisiin elinkaariansioihin. Sosiaaliturvauudistuksen yhteydessä on pohdittava, miten sosiaaliturvassa painotetaan hetkellistä ja pitkäkestoista/elinkaari pienituloisuutta. Opintotuki on yksi tämän kysymyksen kannalta keskeisiä sosiaalipoliittisia etuuksia.

Kommentit lukuun 3.11 Maahanmuuttajataustaisten oppiminen ja oppimispolut
SOSTE viittaa kommentteihin lukuihin 2 ja 3.3.